

ДЕМІНУТИВНЕ Й ГІПОКОРИСТИЧНЕ СЛОВОТВОРЕННЯ ІМЕННИКІВ ЧОЛОВІЧОГО РОДУ В ПРАСЛОВ'ЯНСЬКІЙ МОВІ

З'ясовано словотвірну структуру іменників чоловічого роду праслов'янської мови з демінутивним і гіпокористичним значенням. Визначено коло суфіксів як основного засобу вираження зменшеності й пестливості, проаналізовано лексико-словотвірні групи іменників з відповідними формантами.

Ключові слова: суфікс, демінутивне й гіпокористичне значення, демінутивні суфікси іменників чоловічого роду, праслов'янська демінутивна лексика, модифікаційні та мутаційні утворення.

У 70-х – 80-х роках минулого століття українські мовознавці створили чотири узагальнювальні праці з історії української мови: Фонетика – 1979 р., Морфологія – 1978 р., Синтаксис – 1983 р., Лексика і фразеологія – 1983 р. На сьогодні йде підготовка п'ятої книги з серії «Історія української мови» – «Словотвір», першою частиною якого є словотвір іменника. Підготовка такої узагальнювальної праці з історичного словотвору іменника «потребує серйозної попередньої роботи, спрямованої на докладне вивчення окремих фрагментів дериваційної системи цієї частини мови» [Білоусенко, Німчук, 2013, 7-8]. Опис динаміки демінутивного й гіпокористичного словотворення має бути одним із фрагментів цієї праці.

Вивчення зменшено-пестливих утворень має тривалу історію. У вітчизняній лінгвістиці демінутивні похідні вперше виділені мовознавцями в кінці XVI ст. – в «Грамматіке доброглаголиваго еллино-словенскаго языка» Арсенія Еласонського та Кирила Ставровецького (Львів, 1591), де зменшеним утворенням відведений окремий параграф «Начертанія о малителнаго» [13, 60]. Пізніше демінутиви були предметом викладу в книзі Л. Зизанія «Грамматика словенска» (Вільно, 1596) та в праці «Грамматіки славенскіа правилное синтагма» М. Смотрицького (1619). У написаній латинською мовою «Грамматике словенской» І. Ужевича (Ужевич, 1645) є окремий параграф про творення демінутивів: *Deriuata per diminutionem* [5, 40].

Демінутивні й гіпокористичні утворення сучасної української мови були предметом дослідження в працях І. Ковалика [9], М. Кравченко [10], Р. Осташ, Н. Осташ [14], Л. Родніної [6], Т. Черторизької [17] та ін. Здрібно-пестливим утворенням присвячено параграф «Іменники з суфіксами суб'єктивної оцінки» в академічному «Словотворі сучасної української літературної мови» [15, с.101-108].

Серед досліджень зменшено-пестливого словотворення інших слов'янських мов звертають на себе увагу праці польських учених В. Добржинського (Dobrzyn'ski, 1974) з історії польських демінутивів; А. Белича (Beluś, 1958) з історії іменників суб'єктивної оцінки в слов'янських мовах; Ф. Славського (Ślawski, 1980) з праслов'янського словотвору; С. Вархола (Warchol, 1979; 1984) – зі слов'янського словотвору (порівняльне вивчення експресивних утворень із суфіксами **-k-** і **-c-**) і богемістів Р. Кравчука (Кравчук, 1958) й Г. Нецименко (Нецименко, 1980) з історії чеських демінутивів.

Динаміку афіксальної деривації окремих словотвірних типів іменників української мови, серед яких і демінутивних, подано в працях П. Білоусенка [1, 2, 3, 4], І. Іншакової [7], К. Качайло [8], В. Німчука [1, 2, 3, 12, 13], О. Тилик [16], Л. Юрашко [18] та ін.

Основним засобом демінутивного словотворення є суфікси, тому вони становлять найбільший інтерес для дослідників здрібно-пестливої лексики. Найдавніше дериваційні засоби виступають в імені у праслов'янській мові (напр., *medъkъ* 'медок', *sestrica* 'сестриця'), знайшовши продовження в усіх слов'янських мовах [Німчук, 12, 29]. Суфікси, які засвідчуються у складі зменшених, зменшено-пестливих та пестливих слів праслов'янської мови, виокремив польський дослідник Ф. Славський [Ślawski, т. 1–3, – 1974–1979]. Демінутивне й гіпокористичне словотворення іменників праслов'янської мови як

вихідної системи дослідження динаміки формування відповідних словотвірних типів в українській лінгвістиці ще не було предметом спеціального дослідження.

Метою статті є опис дериваційної структури іменників чоловічого роду праслов'янської мови з відповідним значенням та розкриття взаємозв'язків словотвірних і лексико-словотвірних типів дериватів з різними суфіксами.

Оскільки поза контекстом не завжди можна розрізнити іменникові деривати зі зменшеним чи пестливим значенням, часто ці словотвірні значення виступають у єдності, при систематизації праслов'янських похідних чіткого поділу їх на демінутивні й гіпокористичні не проводилося.

Джерелом фактичного матеріалу для дослідження демінутивної лексики стали дані «Этимологического словаря славянских языков». – Праславянский лексический фонд / Под. ред. О. Н. Трубачева (1974–2002); А. Ф. Журавлева (2002–2016); А. Ф. Журавлева и Ж. Ж. Варбот (з 2016) – Москва: Наука, 1974–2016. Вып. 1–40.

Іменники чоловічого роду зі згаданим модифікаційним значенням у праслов'янській мові творилися за допомогою суфіксів **-ьсь, -ъкъ, -ькъ, -ікъ**.

Суфікс **-ьсь**

Суфікс **-ьсь** продовжує індоевропейський демінутивний і гіпокористичний *-ika* [Slawski, I, 101]. Найправдоподібнішим єдиним продовженням індоевропейського *-ika* є в праслов'янській мові суфікс **-ьсь** [там само, 93].

Суфікс **-ьсь** у праслов'янській мові був найбільш продуктивним при творенні іменників із здрібнілим, здрібніло-пестливим та пестливим значенням. Ці деривати творилися від таких найменувань:

– **людини та частин її тіла**: **bratrъсь* 'братець' від **bratrъ* 'брат' (ЭССЯ, 3, 7) **br'ustьсь*, **br'ustь* 'подушечка пальця' (3, 35); **dětъсь* 'дитя', зм. від **dety* (див. **dēte* 'дитя, діти'), **dēti* (5, 16); **čelньсь*, **čelнь* 'член, частина тіла' (4, 45); **xolpъсь* співвідносне з **xolpъ* 'слуга, хлопець' (8, 64); **lъвьсь* (**lъвь*) (16, 230); **možъсь* 'чоловічок' (**možъ* 'муж') (20, 161); **nogътьсь* 'нігтик' (**nogъть* 'ніготь') (25, 173); **nosъсь*, **nosъ* 'ніс' (25, 220); **orbъсь* пор. цсл. *rabъць* (**orbъ* 'раб, невільник') (32, 134); **orzumъсь* 'розумець' (**orzumъ* 'розум') (35, 139); мутаційне відприкметникове утворення **malъсь* (зм. від прикм. **malъ* 'малий') (17, 181);

– **тварин, частин їхнього тіла, органів та ін.**: **agnъсь* 'ягня' від **agn-* (I, 57); **astrębъсь* (**astrębъь* 'яструб') (1, 85); **baranъсь* 'баранчик, молодий баран' (1, 158); **golqъсь* 'голубок' (**golqъь*/**golqъь* 'голуб') (1, 218); **červъсь* 'черв'ячок' (**červъь*) (4, 173); **komarъсь* 'комарик' (**komarъь*) (10, 171); **konъсь* 'коник' (11, 6); **molъсь* (**molъь* 'міль, метелик') (19, 206); **morъсь* співвідносне з **morъь* 'мураха' (19, 246–247); **mušъсь* (**mušъь* 'кінь мишиного кольору') (21, 68); **orъсьсь* 'рачок' (**orkъь* 'рак') (32, 138); **qgorъсь* (**qgorъь* 'вугор – риба') (40, 35);

– **рослин**: **koprъсь* від **koprъь* 'кріп' (11, 28); **květъсь* (**květъь* 'квітка') (13, 164); **listъсь* 'листочок' (**listъь*) (15, 148); **lopušъсь* (**lopuхъь*) (16, 73–74); **lъньсь* (**lъньь* 'льон') (17, 91); **obstroвъсь* 'острівець' (30, 82); **osътьсь* 'остець, чортополох' (**osътьь*) (36, 81); **ovъсьсь* (**ovъсьь* 'овес') (39, 238);

– **поселень, будівель, їхніх частин та ін.**: **borzъсь* (**borgъь* 'оборіг – будівля для сіна') (2, 221); **xlěvъсь* (**xlěvъь*) (8, 31); **koldenъсь* / **koldъньсь* (**koldęzъь* 'колодязь') (10, 124); **korъсь* (**korъь* 'насип, купа') (11, 39–40); **koťъсь* (**koťъь* 'кут') (12, 79); **kirъсь* (**kirъь* 'купа, насип, гора') (13, 117); **mlinъсь* 'млинок' (**mlinъь* 'млин') (19, 68); **mъlinъсь* 'млинок' (**mъlinъь* 'млин') (20, 224); **mostъсь* 'місток' (**mostъь* 'міст') (20, 35); **obkorъсь* (**obkorъь* / **obkopa* 'окоп') (27, 147); **oqъльсь* (**oqъльь* 'вугол') (40, 50);

– **одягу, його частин, різноманітного хатнього начиння**: **motovqъзьсь* від **motovqъзьь* 'мотуз' (20, 64); **obbrusъсь* (**obbruzъь* 'рушник, постіль') (26, 123); **obdrъсь* (**obdrъь* 'одр, ліжко без ніжок') (26, 169); **loskutъсь* (**loskutъь* 'клапоть') (16, 86);

– **їжі, продуктів харчування**: **xlěbъсь* співвідносне з **xlěbъь* 'хліб' (8, 29); **krajъсь* (**krajъь* 'край, шматок хліба, окраєць') (12, 90); **kvasъсь* (**kvasъь* 'квас') (13, 155); **medъсь* (**medъь* 'мед') (18, 72–73); **obkrajъсь* (**obkrajъь* 'край, окраєць', напр., 'хліба') (27, 166);

– **посуду:** **bl'udьсь* від **bl'udь* ‘блюдо’ (2, 135); **korьсь* ‘корець – міра сипучих тіл, чашка’, найбільш вірогідне утворення від **kora*. Регулярне зменшене утворення від основи на -а жіночого роду очікувалось би з суфіксом -*ica*, очевидно, це вплив інших мір об'єму **gьrньсь* (11, 129); **kubьсь* від **kubь* ‘куб’ (13, 78);

– **знарядь праці та інших предметів, пов'язаних з діяльністю людини:** **brusьсь* (**brusь* ‘брус’) (3, 51); **сёрьсь* (**сёрь* ‘ціп’) (3, 187); **сёрёнсь* (**сёрёнь* ‘черинь – риболов. сачок’) (4, 65–66); **klinьсь* ‘дерев'яний цвях’ співвідносне з **klinь* (10, 46); **кольсь* **кълсь* (**коль* і*къль* ‘кіл’) (10, 167; 13, 39); **krōžьсь* ‘кружецьшпулька у прялі, на яку намотується вовна’ (**krōgь* ‘круг’) (13, 39); **кужьсь* ‘кйок’ (**кужь* ‘кй, палка’) (13, 259); **лотьсь* (**лоть* ‘залізний кіл’) (16, 30); **лqсьсь* (**лqсь* ‘лук’) (16, 134); **obgolьньсь* (**obgolь* ‘оглав – частина зброї, недоуздок’) (26, 227); **obvodьсь* ‘маленький обруч, кільце’ (**obvodь* ‘обід’) (31, 73); **obvorьсь* (**obvorь* ‘невелика сітка для ловлі риби’) (31, 107); **ostьньсь* (**ostьнь* ‘палиця для поганяння волів’) (36, 78);

– **природних об'єктів, явищ природи, елементів земної кори:** **beržьсь* від **bergь* ‘берег’ (I, 210); **holdьсь* (**holdь* ‘холод, тінь, прохолода’) (8, 59); **каменьсь* ‘камінець’ (**каму* ‘камінь’) (9, 135); **лєзьсь* (**лєзь* ‘ліс’) (14, 254); **кременьсь* (**крему* ‘кремій’) (12, 116); **ледьсь* (**ледь* ‘лід’) (14, 93); **лqзьсь* (**лqзь* ‘луг’) (16, 153); **morзьсь* (**morзь* ‘мороз’) (20, 15); **огньсь* (**огнь* ‘вогонь’) (33, 263).

Суфікси з головним -к-

Це одна з найчисленніших і найважливіших груп слов'янських суфіксів. Палаталізація розбудувала і дуже ускладнила їх, спричинила поділ на три групи: форманти з -*k-*, -*c-*, -*č-* [Sławski, I, 89].

Суфікс -ькь

Суфікс -*ькь*, -*ькь*- відповідає в однаковій мірі з морфологічного й семантичного погляду литовському -*ukas* : *iukas* [Sławski, I, 93]. Суфікси -*ькь*-, -*ькь*- продуктивні перш за все у демінутивній функції: *borькь* < *borь* (сосна); *brusькь* < *brusь* (брус) [Sławski, I, 94]. Особливо треба розглядати такі випадки, як *домькь* (домок), *сунькь* (синок) в яких суфікси -*кь*-, -*ко* поширюються первинно в основах на -*и*- [там само].

Цей формант творив демінутиви від таких найменувань:

– **осіб, частин їхнього тіла** тощо: **l'udькь* від **l'udь* / *l'udь* ‘люд, людина’ – можливо, первинною була форма множини ‘люде’ (ЕССЯ, 15, 200); **лѡбькь* (**лѡбь* ‘лоб’) (16, 228–229); **ногьткь* (**ногьть* ‘ніготь’ (25, 170); **носькь* ‘носик’) (25, 219); **ортенькь* від основи непрямих відмінків **ортє*-, -*мене* ‘рамено, плече’ (32, 182);

– **тварин, птахів:** **areбькь* (**areбь* ‘куріпка, рябчик’) (1, 76); **astręбькь* (**astręбь* ‘яструб’) (1, 85); **bebrькь* ‘маленький бобр, бобрік, бобрень’ (1, 175); **linькь* (*linь* ‘лин’) (15, 112); **лєвнькь* ‘левеня’ (17, 107); **medvędькь* ‘ведмедик’ (**medvędь* ‘ведмідь’) (18, 65); **osьлькь* (**osьль* ‘осел’) (36, 94);

– **рослин та їх частин:** **květькь* (**květь* ‘квіт’) (13, 164); **кутькь* ‘пучок, квітка, зв'язка’ від **кута* ‘гілка, кетяг, пучок’) (12, 83); **listькь* (**listь* ‘лист’) (15, 148); **lubькь* (**lubь* ‘кора, линва’) (16, 158 – 159); **лqтькь* (**лqть* ‘стебло, палка’) (16, 151–152); **лѡпнькь* (**лѡпнь* ‘льон’) (17, 90); **тацькь* (**такь* ‘мак’) (17, 117–118); **тѡхькь* (**тѡхь* ‘мох’) (21, 17); **овьськь* (**овьсь* ‘овес’) (39, 237);

– **частин будівель, поселень:** **кqтькь* (**кqть* ‘кут’) (12, 78); **lazькь* (**lazь* ‘лаз, прохід, щілина’) (14, 77); **тѣстькь* ‘містечко’ (**тѣсто*) (18, 208); **orzlomькь* (**orzlomь* ‘розлом’) (33, 263); **отьворькь* (**отьvorь*) (39, 129); **qгьлькь* (**qгьль* ‘кут, куток’) (40, 50);

– **частин одягу, різноманітного хатнього начиння:** **klōbькь* (**klōbь* ‘клуб’) (10, 75–76); **korбькь* (**korбь* ‘коробка’) (11, 55); **loskutькь* (**loskutь* ‘клапоть’) (16, 86); **obbrusькь* (**obbrusь* ‘обрус’) (26, 123); **обсёрькь* ‘очіпок’ (**обсёрь*) (26, 136); **obvodькь* (**obvodь*; пор. **obvodьсь* ‘обід, кайма, ободок, кільце’) (31, 73), **qzлькь* співвідносне з **qzль* / **qzьль* / **qzьль* ‘вузол’ (40, 109);

– **продуктів харчування:** **кvasькь* (**кvasь* ‘квас’) (ЕССЯ, 13, 155); **медькь* (**медь* ‘мед’) (18, 72–73);

– **знарядь праці та інших предметів, пов'язаних з діяльністю людини:** *brusъkъ ‘брусок’ (*brusъ ‘брус’) (3, 50); *сѣръkъ (*сѣръ ‘ціп’) (3, 187); *сѣръnъkъ (*сѣръnъ ‘частина ножа’) (4, 70); *сѣръkъ від *сѣръь ‘череп’ (4, 73); *kolъkъ ‘кілок’ (*kolъ ‘кіл’) (10, 161–162); *loratъkъ від *lorata (16, 52);

– **доріг, засобів пересування:** *сълnъkъ ‘човник’ (4, 143); *mostъkъ (*mostъ ‘міст’) (20, 34–35);

– **природних об'єктів, явищ природи, елементів земної кори:** *kremyкъ (*kremy ‘кремій’) (12, 126); *ledъkъ (*ledъ ‘лід’) (14, 92–93); *lěsъkъ (*lěsъ ‘ліс’) (14, 253); *morzъkъ (*morzъ ‘мороз’) (20, 14); *mysъkъ (*mysъ ‘мис – частина суші’) (21, 54); *obstrovnъkъ (*obstrovnъ ‘острів’) (30, 82); *orzorъkъ *orzorъ / *orzorъ або від дієслова / *orzorati ‘розорати’ (34, 100); *otlozъkъ від *otlogъ / *otloga або конфіксальне (*отъ-, -ъkъ*) утворення від *logъ ‘лог, невелика гора, маленький вибалок, видолинок’ (37, 156); *ragorъkъ від *ragora ‘невелика гора’ або конфіксальне від *gora ‘гора’ (40, 185); *ragъrbъkъ (*ragъrbъ ‘пагорб’) (40, 188);

– **хвороб:** *ogrъkъ / *ogrъkъ від *ogrъ / *ogrъ ‘вугор, чиряк, нарив’ (40, 40);

– **абстрактних понять:** *bytъkъ (*bytъ ‘життя’) (3, 156); *obmanъkъ (*obmanъ ‘обман’) (28, 44); *orzumъkъ (*orzumъ ‘розум’) (35, 138).

Суфікс -ъkъ

Цей формант брав участь у творенні демінутивів від таких найменувань:

– **частини тіла живих істот:** *moždъzъkъ (*mozgъ ‘мозок’) (20, 111);

– **тварин:** *konъkъ (*konъ ‘кінь’) (11, 8); *kozъlъkъ (*kozъlъ) (12, 34); *linъkъ (*linъ ‘лин, риба’) (15, 114); *molъkъ (*molъ ‘риба’) (19, 207); *mysъkъ (*mysъ ‘миша’) (21, 71); *orkъkъ (*orkъ ‘рак’) (32, 139); *ožъkъ (*ožъ ‘вуж’) (40, 124);

– **рослин:** *loriшъkъ (*lorиxъ ‘лопух’) (16, 75); *melъkъ від *melъ ‘молочай, рослина’; *obgonъkъ від *obgonъ ‘хвостик, стеблина’ (26, 233);

– **будівель, їхніх частин:** *borъzъkъ (*borgъ ‘оборіг, накрита споруда на чотирьох стовпах для сіна’) (2, 221); *obstrešъkъ ‘край солом'яної стріхи’ від *obstrěxъ ‘стріха’) (30, 74);

– **одягу, прикрас:** *kožiшъkъ (*kožixъ ‘кожух’) (12, 42); *obrōcъkъ від *obrōcъ ‘обруч’ (29, 116);

– **знарядь праці та інших предметів, пов'язаних з діяльністю людини:** *krōzъkъ (*krōgъ ‘круг’) (13, 40); *kujъkъ (*kujъ ‘кий’) (13, 259); *nožъkъ (*nožъ ‘ніж’) (26, 26); *obушъkъ (*obиxъ ‘обух’) (30, 244); *lōcъkъ (*lōkъ ‘лук’) (16, 135–136); **локатив:** *obkrajъkъ (*obkrajъ ‘край, окраєць’) (27, 166);

– **природних об'єктів:** *berzъkъ (*bergъ ‘берег’) (1, 210); *katушъkъ (*katуkъ ‘каміння’) (9, 140); *krajъkъ (*krajъ ‘край’) (12, 91); *lozъkъ (*logъ ‘лог’) (16, 129); *ložъkъ (*lōgъ ‘луг’) (16, 153); *ognъkъ (*ognъ ‘вогонь’);

– **астрономічних назв:** *mēsъcъkъ (*mesъcъ ‘місяць’) (18, 197); **іменників з абстрактним значенням** *mъlъcъkъ співвідносного з *mъlkъ ‘мовчання’ (21, 105).

Суфікс -ікъ

Початкове -і- суфікса -ікъ може походити з поглинання тематичного голосного первісної основи слова [Sławski, I, 91].

Із цим формантом творяться здрібнілі, здрібніло-пестливі та пестливі іменники від таких найменувань:

– **людини та частин її тіла:** мутаційне утворення *milikъ зм.-пестл. від прикметника *milъ ‘милий, коханий’) (19, 35); *možikъ від *možъ ‘чоловік’) (20, 158); *nosikъ (*nosъ ‘ніс’) (25, 205); *ovъсарikъ (*ovъсаръ ‘вівчар’) (39, 206); *osikъ (*osъ ‘вус’) (40, 68); *paxolikъ ‘хлопчик’ (*paxolъ ‘хлопець’) або з префіксом *pa-* і суф. -ікъ безпосередньо від *xoliti (40, 211);

– **тварин та частин їх тіла:** *konikъ (*konъ ‘кінь’) (10, 184); *kotikъ (*kotъ ‘кіт’) (11, 204); *kozъlikъ (*kozъlъ ‘козел’) (12, 30); *kъlbikъ (*kъlbъ ‘шлунок тварини’) (13, 182); *kъlpikъ (*kъlpъ / *kъlpъ ‘лебідь’) (13, 189); *lapikъ від слабо засвідченого *lapъ, а також із *lapostъ ‘ступня ноги’, корінь *lorъ (14, 29); *lešcikъ (*lešъcъ ‘лящ, риба’) (14, 142); *lvikъ

(‘левеня’) (17, 103); **orьlikъ* (**orьль*) (32, 231); **osьlikъ* (**osьль*) (36, 90); **ožikъ* (**ožь* ‘вуж’) (40, 119); **ežikъ* (**ežь* ‘їжак’) (6, 36);

– **рослин:** **ьlnikъ* (**ьlnь* ‘льон’) (17, 85); **ovьsikъ* (**ovьсь* ‘овес’) (39, 231);

– **одягу, домашнього начиння:** **čexьlikъ* (**čexьль* ‘сорочка’) (4, 35); **čьlnikъ* ‘човник ткацький’ (**čьlnь* ‘човен’) (4, 141); **košikъ* (**košь* ‘кош, корзина’) (11, 191); **motikъ* (**motь* ‘моток ниток, пряжі’) (20, 48);

– **їжі, продуктів харчування:** **lomьtikъ* (**lomьть* ‘шматок’) (16, 29); **локатив** **krajikъ* (**krajь* ‘окрайчик хліба’) (12, 87);

– **знарядь праці, зброї та інших предметів, пов’язаних з діяльністю людини:** **кьlikъ* (**кьль* ‘кіл’) (13, 186); **ločikъ* (**ločь* ‘лук’) (16, 132); **nožikъ* (**nožь* ‘ніж’) (26, 22); **mečikъ* (**mečь* ‘меч’) (18, 38);

– **засобів пересування, доріг, засобів сполучення:** **čьlnikъ* ‘маленький човен’ (**čьlnь* ‘човен’) (4, 141); **mostikъ* (**mostь* ‘міст’) (20, 23);

– **природних об’єктів, явищ природи, елементів земної кори:** **krajikъ* (**krajь* ‘край, країна’) (12, 87); **ognikъ* (**ognь* ‘вогонь’) (32, 23); **ogl’ikъ* (**ogl’ь* ‘вугіль’) (40, 23).

Отже, праслов’янська мова була багата на здрібноло-пестливі утворення іменників. В іменників чоловічого роду більш продуктивними виявилися суфікси **-ьсь, -ькь**, менш продуктивними – **-ькь, -ікь**.

Найбільш поширеними є демінутивні й гіпокористичні утворення від найменувань істот (людей і тварин), частин їхнього тіла, поселень, будівель і їхніх частин, знарядь праці та предметів, пов’язаних з діяльністю людини. Рідше творяться аналізовані похідні від найменувань рослин, продуктів харчування, одягу, посуду, природних об’єктів, явищ природи, елементів земної кори. Поодинокими є утворення від найменувань хвороб, абстрактних понять.

Часто спостерігається паралелізм у використанні суфіксів: іменники з ідентичним значенням творяться за допомогою різних суфіксів, що свідчить про наявність синонімічних словотворчих засобів вираження здрібноло-пестливості: **nogьтьсь* ‘нігтик’ (**nogьть* ‘ніготь’) – **nogьтькь* (**nogьть* ‘ніготь’; **astrěbьсь* (**astrěbьь* ‘яструб’) – **astrěbькь* (**astrěbьь* ‘яструб’); **kvěтьсь* (**kvěть* ‘квітка’) – **kvěтькь* (**kvěть* ‘квіт’), однак це не вказує на однакову поширеність формантів.

Демінутиви в основному є модифікаційними утвореннями, суфікси переважно приєднуються до іменникових основ: (**bratrьсь* ‘братець’ від **bratrь* ‘брат’), **komarьсь* ‘комарик’ (**komarь*), **medvěďкь* ‘ведмедик’ (**medvěď* ‘ведмідь’). Зрідка спостерігається мутаційне утворення демінутивів від прикметників: **malьсь* від **malь* ‘малий’; **milikъ* зм.-пестл. від прикметника **milь* ‘милий, коханий’).

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоусенко П.І., Німчук В.В. Нариси з історії українського словотворення (суфікс – иця). Київ–Запоріжжя: ЗДУ, 2002. 206 с.
2. Білоусенко П.І., Німчук В.В. Нариси з історії українського словотворення (суфікс –ина). Запоріжжя–Ялта–Київ: ТОВ “ЛППС”ЛТД, 2009. 252 с.
3. Білоусенко П.І., Німчук В.В. Історія української мови. Словотвір. Ч.І. Іменник (проспект). Київ, 2013. 82 с.
4. Білоусенко Петро. Підсумки і перспективи дослідження динаміки афіксальної деривації українського іменника// Українська мова. 2014, № 4. С.145 – 154.
5. Граматика слов’янська І. Ужевича / Підгот. до друку І. К. Білодід, Є. М. Кудрицький. Київ: Наук. думка, 1970. 459 с.
6. Дідківська Л. П., Родніна Л. О. Словотвір, синонімія, стилістика. Київ: Наук. думка, 1982. 170 с.
7. Іншакова І.О. Походження форманта -ота (-ета) та його функції в праслов’янській мові/ Філологічні студії: Наук. вісник Криворізького національного університету: зб. наук. пр. 2015. Вип.12. С. 39 – 46.
8. Качайло К.А. Функціонування іменників-демінутивів у текстах історичних співанок-хронік/ Філологічні студії: Наук. вісник Криворізького національного університету: зб. наук. пр. 2015. Вип.12. С. 133-143.

9. Ковалик І. І. Питання іменникового словотвору в східнослов'янських мовах у порівнянні з іншими слов'янськими мовами: До IV Міжнародного з'їзду славистів. Вид-во Львів. ун-ту. 1958. Ч.І. 153с.
10. Кравченко М. В. Уменьшительно-эмоциональные имена существительные в современном украинском языке (закономерности семантики, словообразования и функционирования): автореф. дис. ... канд. филол. наук. Киев, 1977. 25 с.
11. Мейе А. Общеславянский язык [под ред. С.Б. Бернштейна; пер. с. фр. П.С. Кузнецова]. Москва: Изд-во иностранной л-ры, 1951. 491 с.
12. Німчук В. В. До питання про афіксальний словотвір / Мовознавство. 1984, № 6. С. 26 – 32.
13. Німчук В. В. Мовознавство на Україні в XIV–XVII ст. Київ: Наук. думка, 1985. 223 с.
14. Остах Н. Л., Остах Р. І. Семантичні групи демінутивної лексики / Українська історична та діалектна лексика. Київ: Наук. думка, 1985. С. 64–74.
15. Словотвір сучасної української літературної мови. Київ: Наук. думка, 1979. 406 с.
16. Тилик О.Ф. Іменники зі значенням подібності: способи творення та сфери використання: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Запоріжжя, 2006. 19 с.
17. Черторизька Т. К. Засоби вираження категорії зменшеності (здрібнілості) іменників / Питання мовної культури, вип. 4. Київ, 1970. С. 17–21.
18. Юрашко Л.В. Демінутиви як об'єкт лінгвістичного дослідження/ Мова і культура. 2011. Вип. 14, Т.4. С.141–147.
19. Sławski F. Zarys słowotwórstwa prasłowian'skiego // Słownik prasłowian'ski / F. Sławski. Wrocław. Warszawa. Krakow. Gdan'sk T. 1–3. 1974 –1979.

REFERENCES

1. Bilousenko P.I., Nimchuk V.V. Narisy z istorii ukrainskoho slovotvorennia (sufiks – ytsia). Kyiv–Zaporizhzhia: ZDU, 2002. 206 с.
2. Bilousenko P.I., Nimchuk V.V. Narisy z istorii ukrainskoho slovotvorennia (sufiks -yna). Zaporizhzhia–Ialta–Kyiv: TOV “LIPS”LTD, 2009. 252 s.
3. Bilousenko P.I., Nimchuk V.V. Istoriiia ukrainskoi movy. Slovtvir. Ch.I. Imennyk (prospekt). Kyiv, 2013. 82 s.
4. Bilousenko Petro. Pidsumky i perspektyvy doslidzhennia dynamiky afiksanoi deryvatsii ukrainskoho imennyka // Ukrainska mova. 2014, № 4. S.145 – 154.
5. Hramatykaslovianska I. Uzhevycha / Pidhot. dodruku I. K. Bilodid, Ye. M. Kudrytskyi. Kyiv: Nauk. dumka, 1970. 459 s.
6. Didkivska L. P., Rodnina L. O. Slovtvir, synonymiia, stylistyka. Kyiv: Nauk. dumka, 1982. 170 s.
7. Inshakova I.O. Pokhodzhennia formanta -ota (-eta) ta yoho funktsii v praslovianskii movi/ Filolohichni studii: Nauk. visnyk Kryvorizkoho natsionalnoho universytetu: zb. nauk. pr. 2015. Vyp.12. S. 39 – 46.
8. Kachailo K.A. Funktsionuvannia imennykiv-deminutyviv u tekstakh istorychnykh spivanok-khronik/ Filolohichni studii: Nauk. visnyk Kryvorizkoho natsionalnoho universytetu: zb. nauk. pr. 2015. Vyp.12. S. 133-143.
9. Kovalyk I. I. Pytannia imennykovoho slovotvoru v skhidnoslovianskykh movakh u porivnianni z inshymy slovianskymy movamy: Do IV Mizhnarodnoho zizdu slavistiv. Vyd-vo Lviv. un-tu. 1958. Ch.I. 153s.
10. Kravchenko M. V. Umenshytelno-emotsyonalnye ymena sushchestvytelnye v sovremennom ukraynskom yazyke (zakonomernosty semantyky, slovoobrazovanyia y funktsyonyrovanyia): avtoref. dys. ... kand. fylol. nauk. Kyev, 1977. 25 s.
11. Meie A. Obshcheslavianskiy yazyk/ [podred. S.B. Bernshteina; per. s. fr. P.S. Kuznetsova]. Moskva: Yzd-voynostranoi l-ry, 1951. 491 s.
12. Nimchuk V. V. Do pytannia pro afiksalni slovtvir / Movoznavstvo. 1984, № 6. S. 26 – 32.
13. Nimchuk V. V. Movoznavstvo na Ukraini v XIV–XVII st. Kyiv: Nauk. dumka, 1985. 223 s.
14. Ostash N. L., Ostash R. I. Semantychni hrupy deminutyvnoi leksyky / Ukrainska istorychna ta dialektna leksyka. Kyiv: Nauk. dumka, 1985. S. 64–74.
15. Slovtvir suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy. Kyiv: Nauk. dumka, 1979. 406 s.
16. Tylyk O.F. Imennykyznachenniampodibnosti: sposobytvorenniatasferyvykorystannia: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk. Zaporizhzhia, 2006. 19 s.
17. Chertoryzka T. K. Zasoby vyrzhennia katehorii zmenshenosti (zdrubnilosti) imennykiv / Pytannia movnoi kultury, vyp. 4. Kyiv, 1970. S. 17–21.
18. Iurashko L.V. Deminutyvy yak obiekt linhvistychnoho doslidzhennia / Mova i kultura. 2011. Vyp. 14, T.4. S.141–147.
19. Sławski F. Zarys słowotwórstwa prasłowian'skiego // Słownik prasłowian'ski / F. Sławski. Wrocław. Warszawa. Krakow. Gdan'sk T. 1–3.1974 –1979.

DIMINUTIVE AND HYPOCORISTIC WORD FORMATION OF MASCULINE NOUNS IN PRE-SLAVIC LANGUAGE

The word formation structure of masculine nouns Pre-Slavic language with diminutive and hypocoristic meaning was found out. The circle of suffixes as the primary means of expressing diminutiveness and affectionateness was defined. Lexical and word-formation groups of nouns with the appropriate formants were analyzed as well.

Keywords: suffix, Pre-Slavic language, diminutive and hypocoristic meaning, diminutive suffixes of masculine nouns, Pre-Slavic diminutive vocabulary, modification and mutation formations.

УДК 811.161.2'282.2

Сьоміна О. І.

ВАРІАТИВНІСТЬ ПРИЙМЕННИКОВИХ КОНСТРУКЦІЙ У СХІДНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ

Статтю присвячено особливостям варіативності прийменникових конструкцій у говірках Східного Поділля. Зокрема зауважено, що одним із актуальних завдань сучасної української діалектології є системне вивчення кожної говірки з урахуванням фонетичних, лексичних, синтаксичних особливостей. Діалектний синтаксис у науковій літературі представлений несистемно та вимагає ґрунтовного опрацювання. Праці, присвячені вивченню діалектних текстів на синтаксичному рівні, носять спорадичний характер, різні синтаксичні явища вивчені лише в окремих говорах. Вивчення говірок Східного Поділля залишається актуальним питанням, і особливо гостро воно постає у площині синтаксису.

Для аналізу синонімії прийменникових конструкцій у східноpodільських говірках і специфіки їх уживання на матеріалі записів діалектних текстів сучасних дослідників східноpodільських говірок (І. Г. Мартинова, Т. М. Тищенко, Л. Б. Поліщук) та власних записів використано описовий метод, лінгвогеографічний, моделювання лінгвальних явищ.

Ключові слова: діалектний синтаксис, говірки, діалекти, прийменникові конструкції, східноpodільські говірки.

Системне вивчення кожної говірки, враховуючи фонетичні, лексичні, синтаксичні особливості, є одним із актуальних завдань сучасної української діалектології. Діалектний синтаксис у науковій літературі представлений несистемно. Праці, присвячені вивченню діалектних особливостей на синтаксичному рівні, носять спорадичний характер, різні синтаксичні явища вивчені лише в окремих говорах, зокрема в працях таких науковців, як Й. О. Дзєндзелівський («Спостереження над синтаксисом українських говірок нижнього Подністров'я»)[6], С. П. Бєвзенко («До характеристики діалектних відмінностей у словосполученні») [2], В. І. Добош («Синтаксис українських південнокарпатських говорів») [7], І. Г. Матвіяк («Лінгвогеографічне дослідження українського діалектного синтаксису») [10] тощо.

Спробу дослідити синтаксичні особливості уманських говірок було зроблено майже століття тому Є. М. Рудницьким у праці «Зложене речення в гуманських діялектах» [13], де науковець звернув увагу на складні речення. Окремі особливості деяких словосполучень у східноpodільських говірках зафіксовано в Атласі української мови. Тому вивчення синтаксичного рівня говірок Східного Поділля залишається актуальним питанням. У цій розвідці звернемо увагу лише на варіативність прийменникових конструкцій у східноpodільських говірках.

Мета статті – проаналізувати синонімію прийменникових конструкцій у східноpodільських говірках української мови, розглянути специфіку їх уживання.

Для досягнення поставленої мети використано методи описовий, лінгвогеографічний та моделювання лінгвальних явищ.

Аналізуючи специфіку діалектного мовлення, П. Ю. Гриценко зазначає, що усній діалектній комунікації притаманний високий ступінь варіювання засобів вираження думки,